

is, melynek magyarázataként a következőt olvashatjuk: „korcsjuh a kutya szőrével hasonló gyapjúval”. Vajon ezzel a meghatározással egyetértene-e napjaink agrárszakértői? Ugyan a korcs szó Ballagi szótárában „két különböző faj keverékéből, vegyülékéből álló ember, állat” értelemben használt, de tulajdonképpen a juh minden fajtája korcs ebben az értelemben.

Az új szóalkotás-ként jelölt szavak ma többnyire humoros hangzásúak: „mindenfi” (a világpolgár magyarosított változataként próbálták meggyökeresíteni), „mondalom” (a mondat szavunk helyett), „létművez” (szervez), „monyorú” (a finnugor eredetű mony szóból alkották, jelentése tojásdad). Számos olyan szót is találunk, mely 130 évvel ezelőtt még új szóalkotás-ként szerepelt, mára elterjedt, meggyökeresedett nyelvünkben, szóösszetételek tagjává vált, például: „adag”, „merőleges”, „mellső”, „homár”.

Az idegenből átvett szavak között is találunk olyat, amelyik nem maradt meg nyelvünkben, mint például: „madrác” („álat-”, de különösen lószőrrel keményen kitömött derekalj, mely diványokon háttámasztékul szolgál”). De olyan is akad, melynek eredeti, magyar változata tűnt el, például ma már a „diktál” szót használjuk az ebben a szótárban magyar megfelelőként szereplő „mondol” helyett.

Jelentésváltáson átment szavakat is feltehetünk. Néhány példa: „madártej” (itt: „sármák közé tartozó növény”, illetve tréfas értelemben: „lehetetlen, sehol nem létező dolog”; ma: tejből, tojásból készült édesség); „mangó” (itt: a mangalica tájnyelvi alakja, ma: déli gyümölcs); a koszt főnév mai jelentése a szótárban idegen eredetű jelzéssel szerepel, míg az itt tájshónak jelölt ige jelentését („fák galyait nyesi, vagdalja”) ma már nem használjuk.

Örvendetes, hogy a Nap Kiadó vállalta a régen feledésbe merült, csak kevesek számára hozzáférhető, néhány példányban létező, több, mint száz éves szótárak reprint kiadását. A régi szótárak a történészek, levéltárosok munkáját is segíthetik a régi irodalmi művek, levéltári anyagok értelmezésében. Ballagi Mór szótára nem csu-

pán nyelvészek, lexikográfusok, történészek számára érdekes olvasmány, lapozgatása ma is kellemes időöltés „minden rendű és rangú magyar ember számára”. A köznyelvben ma már kevésbé használt szavakra, kifejezésekre bukkanunk, az ismert szóalakok elfeledett jelentésükkel bővülnek (például: „hodály”: régen: juhakol, ma: nagy, rideg épület, helyiség). Ízlelgetjük a szavakat: „löttyönfitty” (gyáva ember), „megbakgat” (összeférel, összevarr), „megdalmahodik” (pocakot ereszt), „méhbefogadás” (teherbe esés), és rácsodálkozunk: nem biztos, hogy dédszüleinkkel minden fennakadás nélkül tudnánk beszélgetni.

Ballagi Mór (1873, 1998): *A magyar nyelv teljes szótára*. Heckenast Gusztáv, Pest, 1873 & reprint: Nap Kiadó, Budapest. 1998. p. 673 + 776.

Kováts Anna

Nagy magyar helyesírási szótár

A különféle oktatási rendszerek az anyanyelvi nevelésre, ezen belül pedig a helyesírásra nagy gondot fordítanak. Már a legelső évfolyamokban megkezdik a tanárok az ilyen irányú képzést, megismertetik a diákokat a helyesírási szabályokkal, illetőleg a szavak helyes írásával. Nem végezhet el senki iskolát anélkül, hogy ne tudna „jól” írni. Elvileg, persze. Ugyanis a rengeteg, sokszor illogikusnak ható szabály megtanulása, megjegyzése nem könnyű, főleg akkor, ha nem kell azokat nap mint nap alkalmaznunk. Ilyenkor egyszerű és praktikus megoldás: kinyitni egy helyesírási szótárt és megkeresni benne az adott szónak vagy szókapcsolatnak a helyes írásmódját.

Az általam választott szótár, a „Nagy magyar helyesírási szótár” 2002-ben jelent meg a Szalay Könyvkiadónál, *Cziffra Istvánné, Nagy Emília* és *Szöllősi Zsuzsanna* szerkesztésében.

A szótár megastruktúráját megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy mérete: 23,5 x 16 x 3,3 cm. Védőborítása kinézetre ugyan-

olyan, mint maga a tényleges borítólap. A védőborítás kellemes tapintású papírból készült, a borítólap úgyszintén. E szótár pasztellsárga színű. Külső részén látható a cím nagybetűkkel, alatta egy kalamáris, benne két tollal, mellette tintacseppekkel. A kép alatt, legalul kisebb méretű nagybetűkkel olvasható a kiadó neve. Már első ránézésre kellemes érzésünk támadhat e könyvről. Az alapszíne komolyságot, nyugalmat és tudományosságot áraszt. Bárki könyvespolcán jól mutat, legyen az általános iskolás vagy egyetemi oktató. A szótár gerincén (ami egy könyvespolcra rápillantva látszik belőle) a cím van feltüntetve, valamint a kiadó emblémája. Egyszóval egyszerű és mutatós könyvről van szó. Az előszóban írnak a szerkesztők céljaikról és általában a műről. A szótár a nagyközönség részére készült, a szerkesztőknek meggyőződése, hogy jól tudja majd használni e kiadványt bármilyen foglalkozású ember. A szótár címében szereplő „nagy” jelző arra utal, hogy a mai hasonló munkák közül ez a legerjedelmesebb: 36 145 címszót, 116 009 szókapcsolatot és toldalékos alakot tartalmaz. Kiemelik még a szerkesztők a szótár „méltányosan alacsony” árát, ajánlva ezzel valamennyi érdeklődőnek: diákoknak, családoknak, egy szóval mindenkinek.

E szótár elveiben és gyakorlatában a Magyar Tudományos Akadémia szabályzatának 1984 óta érvényben lévő kiadásához, illetve az 1999-es „Magyar helyesírási szótár”-hoz igazodik.

A szótárkészítők nyolc pontban megjegyzéseket fűznek a szótár használatához.

– Az összetételekben, (állandósult) szókapcsolatokban is szereplő szavak bokrosítva jelennek meg a munkában (pl. újság – újságcikk, újsághirdetés), hogy a kérdéses szót az előtag és az utótag szerinti borkorban is meg lehessen keresni, vagy ha se így, se úgy, akkor a hasonló szerkezetű szavak mintájára el lehessen dönten a keresett szó helyes írásmódját.

– Külön címszóban szerepelnek a képzett névszók, a melléknévi igenevek, a műveltető, valamint a ható igék. Az utótaggal alkotott bokrokban előforduló szavakat és szó-

kapcsolatokat „többszörre a saját betűrendi helyükön is feltüntetjük”. Valószínűleg az előbb leírtak miatt csak többszörre, mert hasonló szerkezeteket ugyanúgy írunk.

– A toldalékolt szavakkal való foglalkozás csak problémás esetekben releváns, ilyenkor fel van tüntetve a helyes írásmód. Köznevek esetében ilyen az egyes és többes szám harmadik személyű birtokos személyjeles, valamint a –val ragos alak (pl. úr, ura, úrral); személyneveknél pedig az alapszó után a –val ragos és az -i, -s képzős melléknévi forma található még meg (pl. Liv Ullmann, Ullmann-nal, ullmanni); melléknéveknél szintén az alapszón kívül a középfokú és a mód-, illetve állapothatározós alakot kereshetjük (pl. vad, vadabb, vadul v. vadon); végül az igéknél a felszólító mód jelen idejű és a kijelentő mód múlt idejű formát (vadászik, vadásszon v. vadásszék, vadászott).

– Ha két szó hangalakja azonos, ám írásuk (jelentésük miatt) különböző, akkor megadták a szerzők a szavak jelentését (pl. újburgonya: [idei termésű burgonya] (de) új [most érkezett] burgonya); néha értelmezték is a szót (pl. salamonpecsét [növény], illetve mondatba vagy mondatrészbe helyezték.

– Megjelölték az olyan szavak szófaját is, melyek leírásához ennek ismerete elengedhetetlen.

– Alakváltozatoknál, ha azok azonos stílusértékűek, „vagy” kötőszóval kapcsolták össze őket; amennyiben viszont jelentés-, illetve használatbeli különbség van az alakváltozatok közt, azt a szóalakok közé tett „és”-sel jelezték.

– Az azonos alakú szavak külön címszóba kerültek, mellettük megadva a szófajt, melyek sorrendje állandó: ige – főnév, főnév – melléknév stb.

– A gondot okozó szavak elválasztásában is segítséget nyújt e szótár, különös tekintettel az összetett, az idegen szavakra, valamint a tulajdonnevekre (pl. holdudvar: *hold-ud-var*; vákuumtechnika: *vá-ku-um-tech-ni-ka*; Väinämöinen: *Väi-nä-möi-nen*).

Továbblapozva meglátjuk a jelek és rövidítések jegyzékét, mely húsz tagból áll: „(de):” jelzés figyelmeztet az ellentétes példákra; „,elv.:” jelentése, hogy a szó nem

választható el; „és:” a vagylogosság jele, az egyes változatok nem azonos használatúak; „fn:” főnév; „hsz:” határozószó; „igk:” igekötő; „isz:” indulatszó; „ksz:” kötőszó; „l.:” utalás a tárgyalthoz hasonló más esetre vagy arra, hogy az alak mely szócikkben található még meg; „mn:” melléknév; „msz:” mondatszó; „nm:” névmás; „nu:” névutó; „röv.:” a szóalak szokásos rövidítése; „szn:” számnév; „tört.:” történelmi; „v.:” a vagylogosság jele, az egyes változatok azonos használatúak; [dólt betű]: a szóalak értelmezése, magyarázata; -: a címszóval mint előtaggal s a címszóval mint utótaggal alakult szócsoportokat elválasztó jel.

A jelek és rövidítések jegyzékét követi maga a szótári rész. Mint látható, ez a szótár nem tartalmaz helyesírási szabályzatot, ezzel megfosztva magát attól a lehetőségtől, hogy az egyes szabályokra utaljon, így megnehezítve a könyvet forgató dolgát akkor, ha, mondjuk, épp egy olyan szókapcsolat helyes írásmódjára kíváncsi, melyet a szerzők nem tüntettek fel. Persze felidézhetjük az ilyen esetekben a szerkesztők által alkalmazandónak vélt módszert, miszerint hasonló szerkezeteket hasonlóképp írunk. Mégis: ezen a téren szerencsésebb „A magyar helyesírás szabályai” (1999) eljárása, mert egy számmal, illetve betűvel rámutatott egy szabályra, melynek alapján megbizonyosodhattunk az adott szó vagy szókapcsolat írásban történő helyes alkalmazása felől; míg ennél a szótárnál egy imaginárius kérdőjel lebeghet az általunk (így vagy úgy) leírt szó fölött.

A szótár makrostruktúrája követi a magyar szótári hagyományt, az egyes címszavak előlről kezdődő betűrend szerint rendezettek. A szótár betűnként, illetve betűpáronként (pl. A és Á; E és É) külön oldalt nyit. Minden egyes oldalt egy függőleges vonal választ ketté, melynek mindkét felén lemmák szerepelnek. Az élőfejen, kívül, a páros oldalakon az adott oldal első, a páratlanokon az adott oldal utolsó lemmája jelenik meg; belül pedig mindig az oldalszám látható.

A mikrostruktúra alapegysége a szócikk. Ebben a szótárban a hagyományokhoz va-

ló hűség mellett újításokkal is találkozunk, a szokásostól eltérő információkat is kapunk az egyes címszavakról. Szavak és szókapcsolatok is találhatóak a szótárban, ez utóbbiak bokrosítva; a toldalékos formák közül rálehetünk a problémás helyesírásúakra; néhol a szavak jelentéseivel, értelmezésével vagy mondatba ágyazásával is találkozhatunk. Sok helyütt meg lettek jelölve a szófajok, az egyes alakváltozatokra vonatkozó ismeretek; és segítséget kaphatunk a gondot okozó szavak helyes leírásához is. Most pedig játsszunk egy kicsit!

Képzeld el, hogy egy olyan szöveget kell megfogalmaznunk, melyben szinte minden olyan helyesírási probléma felbukkan, melyekkel egy magyar nyelven fogalmazó találkozhat. Természetes, hogy hiányos lesz a példahalmaz, hiszen egyrészt nem minden szóról beszélünk majd, másrészt más-más embereknek nem feltétlenül ugyanaz okoz nehézséget. Ezért azt gondolom, haladjunk e helyesírási könyv kiemelt problémái szerint, tekintsük át azokat a keresési lehetőségeket, melyekkel – a szerkesztők szerint – élni lehet, ha e munka segítségét vesszük igénybe.

Induljunk hát a bokrosítva megjelölt szókapcsolatoktól. Kérdezzük meg a „kartonlap”, illetve egyéb „lapok” helyes írásmódját a szótártól! Keressük meg a K betűvel kezdődő szavakat!

Megtaláltuk a „karton” címszót:

karton: *fn, ol'ném [papírfajta]*, kartonja, kartonjai, kartonnal – kartondoboz, kartonkötés, kartonpapír – matricakarton, nyilvántartó karton, ofszetnyomó karton, ragasztott karton

karton: *fn, arab'ném [textil]*, kartonja, kartonjai, kartonnal – kartonnyomás *kar-ton-nyo-más*, kartonszoknya

Láthatólag minket az első szócikk érdekelt, de abban nincs meg az általunk keresett szó, a kartonlap. Nézzük hát meg a „lap”-nál.

lap: [*röv. L.*], lapja, lapjai, lappal – lapalapítás, lapengedély *lap-en-ge-dély*, lapindítás, lapjárás, lapkiadó *lap-ki-a-dó*, lapkihordó, lapszél, lapszemle, lapterjesztő, laptudósító, lapzárta – bejelentőlap, címlap, divatlap, első lap, emléklap, felmérőlap, havilap, helyi lap, kártyalap, összeíró lap, papírlap, szaklap, űrlap

Láthatjuk, itt sincs meg a keresett összetétel. Azonban megtaláltuk a „papírlap” szót, amely nagyon hasonlít a „kartonlap”-ra, mivel az első és második esetben is az összetétel első tagja a második anyagára tesz utalást. Láhattuk az első „karton” címszó esetében, hogy ott egy papírfajtát jelöl a szó. Ebből pedig az következik, hogy, csakúgy, mint a „papírlap”-ot, a „kartonlap”-ot is egybe kell írunk. Ez alkalommal jól vizsgázott a szótár.

Folytassuk a vizsgálatot a nehézségeket magában rejtő toldalékolással, de szűkítsük le a kört a tulajdonnevekre. Nézzük meg pár tudós, illetve művész, híres ember nevének írásmódját. Vajon mit írhat a szótár *Delacroix*-ről, *Saint-Saëns*-ről, *Milan Kundera*-ról, *Marilyn Monroe*-ről, *Churchill*-ről, *Einstein*-ről, *Haydn*-ról, *Dalí*-ról és *Baudelaire*-ről? Ebből a kilenc névből szótárunkban hetet megtaláltam. Milan Kundera nevét talán azért nem, mert azt viszonylag könnyű leírni. Akkor azonban miért szerepel címszóként a *Juliska* vagy a *Sándor*? Elképzelhető azonban az is, hogy nem elég ismert vagy fontos személynek ítélték a könyv szerkesztői a cseh (ma már franciaországi) író. *Saint-Saëns* azonban híres zeneszerző, szerencsés lett volna őt is szerepeltetni, hiszen nevének helyes leírása amúgy is elég gondot okozhat. Érdekes volna tudni, a szótár szerkesztői milyen objektív szempontok szerint válogatták a műben szereplő személyneveket. Nézzük meg a maradék hét név szócikkét, ábécérendben.

Baudelaire: *Baudelaire*, Charles Baudelaire, Baudelaire-al v.-rel – Baudelaire-szonett, Baudelaire-vers

Churchill: *Chur-chill*, Winston Leonard Spencer Churchill, Churchill-lel, churchillli

Dalí: Salvador Dalí, Dalíval

Delacroix: *De-lac-roix*, Eugène Delacroix, Delacroix-nak

Einstein: *Eins-tein*, Albert Einstein, Einsteinnel, einsteini – Einstein-csúszás, Einstein-elmélet, Einstein-féle téregyenletek

Haydn: *elv.*: –, Joseph Haydn, Haydnal, haydni – Haydn-oratórium

Monroe: Marilyn Monroe, Monroe-val, monroe-i

Meg kell említenem, hogy a „Monroe” címszóból kettő van a szótárban, a másik

James Monroe-ra és a Monroe-elvre vonatkozik.

Most próbáljunk meg olyan szót vagy szavakat kitalálni, melyeknél, úgy véljük, célszerű feltüntetni a jelentésmagyarázatot; mint például az „újburgonya” és az „újburgonya” esetében, amit megadott a szótár. Ilyen még a „drágakő” és a „drága kő”, illetve az „egyelőre” és az „egyenlőre”. Persze sok egyéb példát lehetne hozni, de nézzük meg, ezek megtalálhatók-e a szótárban, és tesznek-e említést a szerkesztők a különböző jelentésről.

A szótárban megtaláltam a „drágakő” lemmát, de nem esik szó a „drága kő” kifejezésről. Az általam választott másik pár esetén mindegyik jelölve van az ábécérendnek megfelelően a szótárban, utána szögletes zárójelben a jelentéssel, ami az „egyelőre” esetén [egy ideig]. Ennél a címszónál megtaláljuk annak elválasztását (egy-e-lő-re) és szófaját (hsz) is, míg az „egyenlőre” esetében az információ [egyformára]. Mondatba ágyazás nem történt itt, de nem is szükséges, mert bőven elegendő az előbbi magyarázat.

Keressünk stílusérték-különbségeket, melyeknél a szavakat „vagy”, illetve „és” kötőszóval választják el. Az imaginárius szövegünk a „tejfél” és a „tejföl” szavak közötti választást erőlteti; lássuk csak, melyik mellett döntünk? A két szó közé „v.” van írva, tehát ezek azonos stílusértékűnek tekinthetők.

Nagyjából végignéztük a helyesírásban gondot okozó eseteket, most már talán be is csukhatjuk a szótárt. Vessünk a tintatartóra és a tollakra még egy utolsó pillantást, majd tegyük vissza a könyvet a polcra.

Mit is mondhatnánk végszóként? Megvizsgáltunk egy frissen kiadott helyesírási szótárt. Megnéztük előbb kívülről (hiszen egy könyvnel nagyon fontos az is, hogy ne csupán a benne lévő információ hasznosága, hanem a küllem is nagy hatást gyakorló legyen), majd belelapoztunk és analizáltuk struktúráját, felépítését, legutoljára pedig kipróbáltuk a gyakorlatban.

Elmondhatjuk, hogy a „Nagy magyar helyesírási szótár” kiváló munka, nemcsak hogy rengeteg szó megtalálható benne

(idegen szavakat is ide sorolva), hanem a szavak keresési lehetősége is megfelelő. Igaz, hogy nincsenek utalások szabályokra, de talán ezzel is a gyakorlat és nem az elmélet mindennapokban való fontosságát szeretnék kihangsúlyozni a szótár készítői.

Cziffra Istvánné – Nagy Emília – Szöllösi Zsuzsanna (2002): *Nagy magyar helyesírási szótár*. Szalay Könyvkiadó, Kisújszállás.

Bérces Emese

Az OALD legújabb kiadása

Az 'Oxford Advanced Learner's Dictionary' legutóbbi, hatodik kiadása 2000-ben jelent meg. Az OALD az angol nyelvet haladó szinten tanulók számára készített egykötetes, egynyelvű értelmező szótár, amelynek egyes segédletei felérnek egy jó nyelvtankönyv fejezeteivel. Röviden, célratorően és könnyen érthetően a lehető legtöbb információt igyekeznek nyújtani, érezhető, hogy a szerkesztés messzemenően alapozott a gyakorló nyelvtanárok és a nyelvet tanulók tapasztalataira.

A nyomtatott OALD

A szótár 1500 oldalon 80 000 tételt tartalmaz, közöttük az 1995-ös ötödik kiadáshoz képest 4500 új szót és jelentést. A szoros értelemben vett szótári részt különféle tájékoztató-oktató táblák, keretes magyarázatok és illusztrációk, valamint kis terjedelmű, de nagyon informatív segédletek egészítik ki.

A szócikkek felépítését egy kevés szövegből és sok-sok példából álló, közérthető bevezető világítja meg, ennek rövid áttanulmányozása után a szócikkek szerkezete könnyen áttekinthető. Minden címszót egy szócikkben tárgyalnak, akkor is, ha jelentései egymástól teljesen függetlenek (homonimák). A hosszú szócikkeket azonban nem feltétlenül kell végigolvasni. Ha az olvasó tud valamit a keresett szó környezetéről, a nagybetűs „útjelző táblák” révén gyorsan rátalál a keresett jelentésre. A szócikkek a következő információkat tartalmazzák a címszóról: helyesírás

(az elválasztási pontokkal), kiejtés (brit és amerikai, az IPA jelölésével), szófaj, nyelvtani kód, lexikai minősítés, meghatározás, példamondat vagy kifejezés, kollokációk, összetételi utalók, képzett szavak, idiómák példákkal, ige esetén a határozós-elöljárós vonzatok („phrasal verbs”) példákkal, nem túl gyakran szinonimák és antonimák, esetenként segítségnyújtó rövid tájékoztatók, ritka esetekben a szó eredetét megvilágító magyarázat. A nyelvtani kód azt mondja meg, hogy egy szó általában vagy egy adott jelentésében milyen szerkezetekké kapcsolódhat össze más szavakkal. A tanuló számára ezek a kódok biztonságos fogódzókot nyújtanak a példák szerkezetének teljes megértéséhez és ezáltal új szerkezetek, új mondatok megalakításához. A szótár egyik segédlete összefogott, tömör, de példákkal jól illusztrált leírást ad a nyelvtani kódokról. Az angol nyelv határozós-elöljárós vonzatú igéi („phrasal verbs”) különösen gondot okoznak a tanulóknak részint jelentésük, részint nyelvtanuk miatt. Az OALD nagyon jó rövid összefoglalót ad a nyelvtani változatokról, és példákkal elmagyarázza, hogyan jelöli ezeket a szócikkeken belül. A meghatározások csak egy kevesebb, mint 3000 szavas értelmező szókészlet elemeit használhatják, így a haladó nyelvtanulók számára könnyen érthetőek. A példákat nyelvtanárok írták.

A címszavak közé illesztett kis keretes, szókincsfejlesztő és szóválasztó táblák hasonló jelentésű szavakat sorolnak fel magyarázattal és/vagy példával, külön figyelemmel a brit és az amerikai angol közötti eltérésekre. A nyelvtani tudnivalókat tartalmazó táblácskák olyan pontokat világítanak meg, amelyek a nyelvtanárok tapasztalatai szerint gyakran okoznak problémát.

A legfontosabb segédletben a szókapcsolatokra vonatkozó tudnivalókat 11 könnyen áttekinthető és sok-sok példát tartalmazó oktatóoldal foglalja össze. Ebbe belefér többek között a más szavakkal összekapcsolódó főnevek, melléknevek és igék lehetséges nyelvtani szerkezeteinek bemutatása a szerkezeteket azonosító nyelvtani kódok értelmezésével, valamint a határozós-